

Nr 7

Utlåtande angående verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning.

Enligt § 4 i den för bankoutskottet gällande instruktionen har utskottet att undersöka och granska *riksbankens* tillstånd och huru densamma styrd och förvaltd blivit, och bör utskottet därvid med synnerlig uppmärksamhet följa de fullmäktiges åtgärder, som avser metalliska kassans upprätthållande samt myntväxlingens fortgång och bestånd.

För granskningens verkställande har utskottet tagit del av *dels* fullmäktiges i riksbanken allmänna och särskilda protokoll samt direktionens och industristyrelsens protokoll, samtliga protokoll för tiden från och med den 10 januari 1959, intill vilken dag ansvarsfrihet beviljats för fullmäktiges i protokollen antecknade beslut och åtgärder, och till början av innevarande års riksdag, *dels* den av riksdagens revisorer avgivna berättelsen om verkställd granskning av riksbankens tillstånd och förvaltning under år 1958, *dels ock* fullmäktiges med utskottets memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse angående riksbankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1959, ävensom de redogörelser, som av styrelserna för riksbankens avdelningskontor lämnats i avseende å dessa kontors förvaltning under samma år.

Vid granskningen har för utskottet varit tillgängliga jämväl särskilda redogörelser för verksamheten vid riksbankens pappersbruk vid Tumba och vid riksbankens sedeltryckeri under år 1959.

I fråga om metalliska kassans ställning, sedelutgivning, in- och utlåningsrörelse ävensom övrig verksamhet vid riksbankens huvud- och avdelningskontor samt vid riksbankens pappersbruk och sedeltryckeri tillåter sig utskottet att för en närmare kännedom om hithörande förhållanden hänvisa till de redogörelser, som lämnats i de berättelser, vilka avgivits av riksdagens revisorer och fullmäktige i riksbanken.

Å sin utlånings- och övriga rörelse under år 1959 har riksbanken erhållit en nettovinst av 133 131 545 kronor 71 öre.

I avseende härå hänvisas till de specificerade uppgifter beträffande riksbankens vinst- och förlusträkning, som förekommer i fullmäktiges nyssnämnda, av utskottet med memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse.

För den granskning av *riksgäldskontorets* styrelse och förvaltning, som åligger innevarande års riksdags bankoutskott, har utskottet tagit del av *Bihang till riksdagens protokoll 1960. 8 saml. Nr 7*

dels de allmänna och särskilda protokoll, som blivit förda hos fullmäktige i riksgäldskontoret från och med den 10 januari 1959, intill vilken dag ansvarsfrihet tillerkänts fullmäktige för deras i protokollen antecknade beslut och åtgärder, till och med den 9 januari 1960, *dels* den av riksdagens revisorer avgivna berättelsen om granskning av riksgäldskontorets tillstånd och förvaltning för tiden 1 juli 1958—30 juni 1959, *dels ock* fullmäktiges med utskottets memorial nr 2 överlämnade, till 1960 års riksdag avgivna berättelse.

Sedan utskottet numera fullgjort sitt granskningsuppdrag, får utskottet avgiva berättelse över den verkställda granskningen.

1:o) Penning- och valutapolitiken

Den avmattning som inträdde i den internationella konjunkturen under 1957 och 1958 efterföljdes under fjolåret av ett allmänt internationellt uppsving. Takten i produktionstillväxten ökade successivt och den samlade bruttonationalprodukten för OEEC-länderna uppskattas härigenom ha volymmässigt stigit med omkring 4 procent från 1958 till 1959. Medan arbetslösheten ännu i början av 1959 var förhållandevis stor i en del länder hade vid årets slut arbetskraftsbrist börjat uppträda i allt fler branscher. Stigande export, privat konsumtion och byggnadsverksamhet har spelat den främsta rollen i denna konjunkturförbättring. Till efterfrågestegringen i Västeuropa synes också en viss lageruppbyggnad ha bidragit, medan däremot de fasta företagsinvesteringarna i ett flertal länder släpat efter i uppgången.

I allmänhet har konjunkturuppgången kunnat försiggå utan några tydligare tendenser till överansträngning av produktionsresurserna. Detta bekräftas bl. a. av det förhållandet att pris- och löneutvecklingen varit relativt lugn. I en del länder har dock under senare delen av 1959 konsumentprisindex uppvisat en svagt stigande tendens. Fjolåret medförde också en förbättring av den internationella likviditetssituationen genom en jämnare fördelning av valutatillgångarna mellan Förenta staterna och Västeuropa. Mellan de olika västeuropeiska staterna har likaledes skett en utjämning så till vida som länder med ofta återkommande betalningsproblem stärkt sin valutaposition, medan vissa av överskottsländerna redovisat minskade guld- och valutatillgångar.

Under intryck av konjunkturuppgången skärptes den ekonomiska politiken i flera länder. Främst gäller det de länder där man redan under 1959 nådde fram till ett utpräglat högkonjunkturläge. Under hösten genomförde bl. a. Förenta staterna, Västtyskland, Nederländerna och Danmark diskontohöjningar och ett flertal länder tillkännagav också en åtstramning av finanspolitiken.

I Sverige beräknas bruttonationalprodukten ha legat 4 å 5 procent högre

under 1959 än 1958. Den relativt sett kraftigaste tillväxten uppvisade byggnads- och anläggningsverksamheten, som ökade med 8 procent. För industriproduktionen beräknas produktionsökningen för hela året genomsnittligt till närmare 3 1/2 procent, varvid det tredje och i synnerhet fjärde kvartalet företett högre siffror. I december månad uppgick produktionsökningen till 11 procent jämfört med december 1958.

Konjunkturförändringens snabbhet kom bl. a. till klart uttryck på arbetsmarknaden, som under loppet av fjolåret redovisade en successiv förbättring av sysselsättningsläget. Arbetslösheten, som uppnådde ett maximum vid årets början, sjönk sålunda kraftigt från och med vårmånaderna och låg vid årets slut på 1956 års låga nivå.

Efter att ha hållit sig oförändrat från april 1958 till juli 1959 steg konsumentprisindex under andra halvåret 1959 med 1 1/2 procent. Till prisuppgången bidrog vissa råvaruprisstegringar, bl. a. på hudar och ull. Vidare förorsakade det dåliga skörderesultatet i de västeuropeiska staterna en internationell höjning av livsmedelspriserna. En fortsatt dragning uppåt gjorde sig också gällande beträffande vissa tjänstepriser.

Bakom den ökade aktiviteten i Sverige under 1959 låg till en betydande del den för svensk ekonomi vanliga stimulansfaktorn i inledningsfasen av en konjunkturuppgång, nämligen en exportökning. Importuppgången däremot kom i gång något senare i vårt land än i flertalet jämförbara länder, vilket främst berodde på att den föga importkrävande byggnadsverksamheten svarade för en väsentlig del av produktionsstegringen; en viss inhemsk lagerförtäring ägde dessutom rum. Exportökningar noterades för samtliga varugrupper med undantag för jordbruksprodukter, och särskilt kraftig var stegringen för skogsprodukter samt järn och stål. Värdemässigt ökade exporten under fjolåret med närmare 6 procent, medan importens stegring stannade vid 2 procent. Export- och importpriserna sjönk med 2 resp. 3 procent. Den volymmässiga uppgången för exporten och importen kan beräknas till 8 respektive 5 procent.

Till följd av exportens snabba stegring gav bytesbalansen gentemot utlandet under 1959 ett överskott. Bytesbalansens plussaldo uppgick sålunda till cirka 70 miljoner kronor, vilket i förhållande till saldot för 1958 innebär en förbättring med cirka 350 miljoner kronor. Guld- och valutareserven ökade under fjolåret med sammanlagt 57 miljoner kronor, vilket är ungefär 100 miljoner kronor mindre än 1958. Valutabehållningen vid 1959 års slut uppgick till 3 047 miljoner kronor.

Såsom framgår av bankoutskottets memorial nr 2 (s. 16) uppgick det statliga utgiftsöverskottet under 1959 till 1 921 miljoner kronor jämfört med 1 019 miljoner kronor år 1958. Utgiftsöverskottets stegring föranleddes såväl av ökade kapitalinvesteringar som av underskott på driftbudgeten.

Utgiftsöverskottet täcktes liksom 1958 till väsentlig del genom upplåning i affärsbankerna och i riksbanken, sammanlagt 1 073 miljoner kronor jäm-

fört med 891 miljoner kronor 1958. På grund av de tillfälliga ändringarna i betalningsströmmarna under december 1959 inför omsättningsskatten kunde upplåningen hos posten öka till 620 miljoner kronor. På den övriga delen av marknaden (försäkringsbolag, sparbanker m. fl.) placerades förra året 228 miljoner kronor. Vad speciellt gäller den statliga upplåningen i riksbanken (397 miljoner kronor) får beaktas, att sedelomloppet ökade med 207 miljoner kronor samt att riksbankens guld- och valutareserv minskade med 279 miljoner kronor.

Det statliga utgiftsöverskottet och den kortfristiga finansieringen av detta genom upplåning i affärsbanker och riksbank har lett till en kraftig ökning av bankernas och allmänhetens likviditet. Under 1959 har således inlåningen i bankinstitutet uppvisat en ökning, som ligger avsevärt över den tidigare tillväxttakten. Största inlåningsökningen uppvisar affärsbankerna, vilkas inlåningsökning steg från 1 724 miljoner kronor 1958 till 2 963 miljoner kronor 1959. I betydande utsträckning rör det sig om företagsmedel, till en del frigjorda genom lagerminskning. Även inlåningen i postgirokontoret steg väsentligt från slutet av 1958 till slutet av 1959; ökningen under 1959, som uppgick till 981 miljoner kronor, får dock ses mot bakgrunden av den temporära överflyttning av medel från affärsbanker, sparbanker m. fl. kreditinstitut till postgirokontoret, som skedde vid årsslutet.

Utskottet anser sig böra framhålla, att betydande risker för rubbningar av den samhällsekonomiska balansen är förbundna med den av utgiftsöverskottet föranledda höga likviditeten på marknaden i ett läge präglad av konjunkturförbättring. Korrektivet måste, bl. a. med hänsyn till omfattningen av detta utgiftsöverskott, i främsta rummet vara att finna på det finanspolitiska området och bestå i en så långt möjligt genomförd begränsning av det statliga lånebehovet.

Samtidigt får betonas att möjligheterna att med kreditpolitiska åtgärder uppnå större effekt i ett sådant läge blivit begränsade. Riksbanken meddelade emellertid i slutet av maj 1959 affärsbankerna, att åtgärder i syfte att begränsa en fortsatt ökning av utlåningen till allmänheten kunde komma att vidtagas. Då de minimala för likviditetskvoter som affärsbankerna rekommenderats iakttaga och som varit oförändrade sedan 1952 hade kommit att ligga under de av bankerna faktiskt redovisade kvoterna, företogs i juli 1959 en viss anpassning av affärsbankernas minimikvoter till den faktiska likviditeten. För att reducera bankernas möjligheter att utnyttja överskottslikviditeten skedde dels en ändrad indelning i kvotgrupper, dels en höjning av minimikvoterna. Under hösten har riksbanken vidare vid sammanträden med affärsbankerna framhållit att den fortsatta ökningen av bankernas utlåning till allmänheten gav anledning till oro och att ytterligare skärpning av restriktiviteten var nödvändig. Samtidigt får emellertid konstateras, att systemet med likviditetskvoter har sina uppenbara begränsningar.

Affärsbankernas utlåning till allmänheten steg under året med drygt 1 430 miljoner kronor samt krediter mot skattkamarväxlar och obligationer (inkl. hypoteksobligationer) med cirka 1 120 miljoner kronor. Enligt Svenska bankföreningens statistik för tiden november 1958—november 1959 dominerades affärsbankernas kreditgivning framför allt av utlåningsökningen till handel och samfärdsl och bygg- och anläggningsverksamhet. Nettokreditgivningen till industrien har däremot varit i stort sett oförändrad. Hos sparbänkerna och postsparbanken har kreditgivningen varit koncentrerad på lån till allmänheten och inom denna grupp framför allt på bostadsfinansiering och kommunlån.

Vad härefter angår kapitalmarknaden må konstateras, att 1959 liksom föregående år under 1950-talet kännetecknats av knapphet på långfristigt kapital. Mot ett »synligt» årligt nettosparande hos de s. k. kapitalmarknadsinstituten av storleksordningen 3 miljarder kronor har från enbart bostadssektorn förelegat ett behov av långtidslån — utöver den kapitalanskaffning för bostadsändamål på bortåt 1 miljard kronor som sker via statsbudgeten — på omkring 2 miljarder kronor. Härtill har kommit kommunernas och näringslivets behov av långfristiga krediter som också representerar miljardbe- lopp. En placering av hela eller huvuddelen av den statliga upplåningen på kapitalmarknaden har sålunda inte varit möjlig om övriga låneintressen samtidigt skulle kunna tillgodoses i rimlig omfattning. Staten har därför såsom tidigare anförts täckt huvuddelen av de uppkomna budgetunderskotten genom kortfristig upplåning i bankväsendet.

Vad i detta ärende förekommit har utskottet härigenom velat för riksdagen

omförmåla.

2:o) Protokoll och berättelser

Vid granskning av ovannämnda protokoll och berättelser har utskottet i övrigt icke funnit något förhållande, som påkallat särskilt yttrande från utskottets sida; vilket utskottet härmed får för riksdagen
anmäla.

3:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken

Efter granskning av riksbankens räkenskaper för år 1958 har riksdagens revisorer i sin därom avgivna berättelse meddelat, att de för sin del ansåge, att ansvarsfrihet borde beviljas fullmäktige i riksbanken.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruktionen vill utskottet meddela, att med avseende å riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet för sin del anser, att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att ansvarsfrihet må beviljas fullmäktige i riksbanken dels för förvaltningen under år 1958 av bankens såväl huvudkontor som samtliga avdelningskontor i orterna, dels ock för de beslut och åtgärder, som finnes antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1959 till och med den 9 januari innevarande år.

4:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksgäldskontoret

Riksdagens revisorer har för sin del tillstyrkt, att ansvarsfrihet måtte beviljas fullmäktige i riksgäldskontoret för den tid revisionen omfattat.

Riksdagens revisorer har i sin berättelse angående statsverket behandlat frågan om kostnaderna för riksdagstrycket. Utskottet avser att i samband med behandlingen av huvudtiteln Riksdagen och dess verk m. m. redogöra för denna fråga.

I enlighet med föreskriften i § 4 av den för utskottet gällande instruktionen vill utskottet meddela, att med avseende å riksgäldskontorets ställning och förvaltning under den tid, granskningen omfattat, utskottet för sin del anser, att ansvarsfrihet bör beviljas fullmäktige.

Utskottet hemställer alltså,

att fullmäktige i riksgäldskontoret må tillerkännas ansvarsfrihet ej mindre för den av riksdagens revisorer granskade förvaltningen av riksgäldskontoret under tiden 1 juli 1958—30 juni 1959 än även för alla beslut och åtgärder, som finnes antecknade i fullmäktiges protokoll från och med den 10 januari 1959 till och med den 9 januari innevarande år.

Stockholm den 1 mars 1960

På bankoutskottets vägnar:

K. G. EWERLÖF

Närvarande:

från första kammaren: herrar Ewerlöf, Fahlander, Schmidt, Strandler, Aspling, Yngve Nilsson, Ståhle och Torsten Mattsson;

från andra kammaren: herrar Andersson i Ronneby, Sköldin, Regnéll, Löfgren, Eliasson i Sundborn, Persson i Appuna, Agerberg och Adamsson.

Särskilt yttrande beträffande punkten 1:o) av herrar Torsten Mattsson och Eliasson i Sundborn:

Under de första månaderna föregående år förelåg en mycket betydande arbetslöshet — f. ö. den största arbetslösheten hittills under efterkrigstiden — trots omfattande beredskapsarbeten, statliga industribeställningar, ökat bostadsbyggande, frisläppandet av medel från företagens investeringsfonder och andra s. k. selektiva åtgärder. Från vårt håll har hävdats, att generellt verkande åtgärder på ett tidigt stadium bort sättas in för att främja företagsamheten och stärka dess konkurrenskraft. Den första försvarslinjen mot arbetslöshet bör nämligen enligt vår mening gå inom företagen själva. Från dessa utgångspunkter har vi även hävdats, att en prioritering av bostadsbyggandet på bekostnad av de direkt produktiva investeringarna inom näringslivet icke bör ske.

I början av 1959 förelåg enligt vår uppfattning förutsättningar för en räntesänkning. En dylik lättnad i kreditpolitiken skulle självfallet varit av särskild betydelse för de mindre företagen, som i regel har relativt begränsade möjligheter till självfinansiering och vilka icke haft investeringsfonder att tillgå. Därest denna räntesänkning genomförts hade dessutom en senare höjning av räntan icke behövt ske till nuvarande höga nivå.